

Лідія Темченко

КОМПЛЕКСНА ВЗАЄМОДІЯ МИСТЕЦТВ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглядаються актуальні проблеми комплексного впливу різних видів мистецтв на школяра в навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи, висока організуюча сила музичного мистецтва, яка здатна формувати розвиток внутрішнього світу особистості. Висвітлюється питання творчого розвитку, творчої активності сучасного вчителя музичного мистецтва, формування музичної культури особистості засобами комплексного впливу мистецтв.

Ключові слова: музика, музичне мистецтво, взаємодія мистецтв, творча активність.

У зв'язку із змінами, що відбулися в останнє десятиріччя у нашій державі, стала актуальною проблема зміни змісту освіти. Вища школа здатна позитивно її розв'язати. Тому необхідно удосконалювати всю систему освіти. Спираючись на новітні досягнення психолого-педагогічної науки, привести у відповідність зміст і методи навчання. Під впливом потреб та духовних напрямків необхідно створити духовну гармонійну культуру, яка б сприяла духовному та естетичному розвитку особистості. Важливим засобом формування естетичного та духовного розвитку особистості є музичне мистецтво та інші види мистецтв. Комплексне опанування мистецтва оптимізує творчі здібності та сили людини, розвиток її фантазії, уяви, артистичності, інтелекту, тобто формує універсальні людські здібності для професійної творчої діяльності.

Розбудова української школи вимагає від майбутнього вчителя високої педагогічної майстерності. Важливого значення набуває проблема підготовки висококваліфікованого педагога-музиканта, здатного самостійно, творчо засвоювати музичну інформацію, що постійно поповнюється, володіти музичними виконавськими навичками та вміннями в оточенні чарівних муз музики, літератури, образотворчого та інших видів мистецтв.

Аналіз останніх досліджень і публікацій учених засвідчив, що спрямованість на особистісно зорієнтований підхід до освіти зумовлює потребу у використанні різних можливостей мистецтва в процесі формування творчої особистості. Тому є необхідність у високопрофесійній підготовці та діяльності сучасного вчителя музики, готового до творчого пошуку, організації музичного, художньо-естетичного процесу в загальноосвітніх школах, в педагогічних навчальних закладах на нових засадах. Одним з важливих питань є розвиток творчої активності вчителя

музичного мистецтва.

Під час дослідження враховувались наукові доробки, що висвітлюють проблеми творчої активності (Ю. Алієв, О. Апраксіна, В. Ільєв, В. Крутецький, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Ростовський, С. Сисоева та ін.).

Основою цілеспрямованого та систематичного музично-художнього виховання дітей в школі є предмети естетичного циклу. Міцний зв'язок між музикою, літературою, образотворчим мистецтвом визначається тим, що кожен з них впливає на емоційну сферу учня, сприяє творчому розвитку особистості.

Вивчення сучасної методичної літератури приводить до висновку, що впровадження різних видів мистецтв у навчально-виховний процес є одним із головних напрямків дослідження. Особливий інтерес викликають праці з проблем виховання засобами музичного мистецтва (А. Болгарський, І. Зязюн, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Щолокова та ін.), наукові праці, в яких предметом дослідження виступає ідея комплексного впливу мистецтва (П. Блонський, М. Леонтович, Н. Мірецька, Б. Яворський).

Предметом дослідження стало вивчення проблеми комплексної взаємодії мистецтв у педагогічному процесі (Д. Кабалевський, М. Леонтович, О. Рудницька, В. Сухомлинський, Б. Юсов та ін.). У той же час питання розвитку школярів у процесі комплексного сприйняття мистецтва недостатньо розглядалися у педагогічній літературі.

Актуальність проблеми та її недостатня розробленість зумовили вибір теми статті. Об'єктом дослідження статті є процес виховання учнів засобами комплексної взаємодії мистецтв на уроках музичного мистецтва в загальноосвітній школі. Основне завдання статті – виявити особливості впливу різних видів мистецтва на виховання школярів, як засобу формування їх розвитку та творчості.

Мета статті полягає у висвітленні комплексної взаємодії мистецтв як ефективного засобу формування творчої, активної особистості.

Зростаюча необхідність суспільства у творчій особистості, впровадженні різних видів мистецтва в навчально-виховний процес зумовлюють актуальність проблеми підготовки сучасного вчителя музики.

Відповідно до Національної доктрини розвитку освіти мета державної політики щодо освіти полягає у створенні умов для розвитку особистості та творчої реалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя [1].

У зв'язку з цим нове тисячоліття в нашій країні ознаменоване початком реформування загальноосвітньої, середньої та вищої освіти. Така реформа необхідна для виховання активної особистості та гармонійного розвитку її творчих, інтелектуальних та морально-етичних якостей; вона зумовлює потребу у використанні універсальних можливостей комплексної взаємодії мистецтв. Це важливо щоб виховати людину здатну

на нестандартне мислення, яка може бути рушійною силою суспільства. Адже активна творча особистість – це не тільки суспільний ідеал, але й реальний образ сучасного життя.

Могутня виховна сила мистецтва була відома завжди й тому використовувалась на всіх етапах розвитку людства. Прогресивні діячі освіти вбачали в мистецтві засіб облагородження особистості, утвердження у ній кращих духовних засад. Видатний педагог В. О. Сухомлинський писав: «Мистецтво – це час і простір, в якому живе краса людського духу. Як гімнастика виправляє тіло, так мистецтво виправляє душу» [2, с. 245].

Саме мистецтво забезпечує багатовікову наступність культури, вбирає в себе всі досягнення людства, по-своєму трансформуючи та змінюючи їх.

Становлення нової особистості відбувається в загальноосвітній школі. Саме там діти отримують свої перші знання та враження. Значне місце у духовному становленні підростаючого покоління належить вчителям, особливо естетичного циклу, до якого належать уроки музичного мистецтва. Тому музика та музичне мистецтво як предмет – один із найбільш ефективних засобів всебічного розвитку учня.

В перекладі з грецької музика означає «муза» – вид мистецтва, який відображає дійсність і впливає на людину за допомогою змістовних та певним чином організованих по висоті та в часі звукових послідовностей [3, с. 730]. Виражаючи думки та емоції музика впливає на психіку людини через основні свої компоненти – мелодію та ритм, змінює настрій, внутрішній стан людини.

Аристотель писав, що в музиці лежать зародки естетичного відношення до світу, тому музика повинна бути обов'язковим предметом навчання й виховання. З розвитком людства думка з цього приводу не змінилась. Підтверджена висока організуюча сила музичного мистецтва, його здатність формувати розвиток внутрішнього світу особистості. Про це свідчать сучасні науковці, серед яких: Ю. Алієв, О. Апраксіна, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька та ін.

Справжня музика має універсальне значення, особливо у процесі підготовки сучасного вчителя музики, адже навчання й виховання – це два невід'ємні процеси, які проводить вчитель музики в школі. Головне завдання вчителя – це вміти виховати й розвинути такі здібності, які дозволять учневі не тільки досягнути успіху у будь-якій діяльності, але і самому бути творцем прекрасного. У підготовці сучасного вчителя музики велику роль відіграє оволодіння студентами не лише знаннями в галузі педагогіки, психології, методик викладання музичних дисциплін, розвитку виконавської діяльності на інструменті, але й уміння сприймати й використовувати на музичних заняттях творів мистецтва та знаходити спільне задуму митця, їх словесне тлумачення.

Заняття з музики та музичного мистецтва – це творчість учителя, що передбачає оновлення змісту й методів навчання та виховання, створення

якісно нових духовних цінностей. Рівень творчої педагогічної діяльності сучасного вчителя впливає на ефективність творчих можливостей учнів.

Творча взаємодія у процесі шкільного уроку музики починається в той момент, коли щось єдине стає об'єктом спільних інтересів, бажань та прагнень. Цим єдиним можуть бути нові музичні враження, таємниця композиторського задуму, краса художнього образу, виконавська діяльність, емоційність слухацьких інтерпретацій, враження від використаних інших мистецтв [4, с. 53].

Запорукою творчості є творча активність, тому що творчий розвиток відбувається лише у процесі активної та емоційної творчої діяльності. Розвиток творчої активності вчителя музики – важливе питання, що вимагає першочергового розв'язання – це виявлення прагнення до постійного самовдосконалення, пошуку нових самостійних педагогічних рішень, здатність до праці в нестандартних ситуаціях. Розкриття творчої активності сучасного вчителя музики відбувається у процесі виконавської діяльності на інструменті, підготовці музичних творів, створенні музики, в проведенні музичних занять з використанням різних видів мистецтв, свят та творчих заходів. Разом з тим, професійною якістю вчителя музики є його музичні здібності (музичний слух, творча уява, емоційність, чуття цілого, вокальні дані) як компонент його творчої активності [5]. Музичність сприяє успішності та продуктивності творчого результату. Досягнення найвищого рівня творчої активності буде в тих вчителів музики, які володіють і музичною, і педагогічною творчістю, програма яких ґрунтується на полі художності через встановлення існуючих зв'язків між музикою та іншими видами мистецтв.

Сучасне заняття з музики передбачає використання на ньому різних видів мистецтв: літератури, поезії, образотворчого мистецтва, театру та інших, які допоможуть учням зрозуміти, що музика є частиною їхнього життя.

Яка ж мета використання творів інших видів мистецтв на музичних заняттях? Основний зміст такого не лише в ознайомленні учнів з іншими видами мистецтв, а у збагаченні і поглибленні музично-творчих уявлень учнів про музику, яку вони вивчають.

Ми знаємо, що всі мистецтва споріднені, народжуються з одного джерела – з реального життя, тому між ними існує тісний зв'язок. І це життя – це джерело творчості та натхнення вчителя, письменника, художника, скульптора, поета, драматурга, творця кіно і телебачення. Вони відображають кожний своїми засобами різноманітні життєві явища, багатство звуків, фарб, форм, усі вони мають спільну мету – передати людині думку митця. Наше завдання – зрозуміти митця. Питанню взаємодії різних видів мистецтв у формуванні духовного світу учнів приділяли увагу П. Блонський, І. Держинська, Д. Кабалевський, М. Леонтович, В. Сухомлинський, Б. Яворський. Як сказав В. Сухомлинський: «Слово ніколи не може до кінця пояснити всю глибину музики, але без слова не

можна наблизитися до цієї найтоншої сфери пізнання почуттів» [2].

Мистецтво слова – це основне мистецтво, що зветься літературою, яка дає людині знання. Як художник знаходить найтонший колір, фон, як композитор знаходить потрібні звуки, так і письменник має знайти слова для відображення своїх думок. Дуже важливим для музики є літературне мистецтво.

У прадавні часи поезія і музика були поєднані в єдиному мистецтві – пісні. Із плином віків музика та література стали окремими видами, проте спорідненість між ними збереглась. Наприклад, вокальна музика – це синтез музики і поезії, їх поєднує ритм і стрункість поетичної та музичної мови. Звертаємо увагу на розмір вірша і музичний розмір. Поетична рима тяжіє до музики і збагачується нею. Ми бачимо зв'язок музики з літературою і при вивченні поняття «інтонація» – це те, що зближує нашу мову із словом, із всією музикою взагалі.

Сьогодні вчителі на своїх заняттях активно використовують український фольклор, який «вбирає» різні види художньої творчості і являється важливим засобом виховання молоді. Жанр і тематика українських пісень різноманітна: історичні, героїчні, побутові, козацькі, обрядові, пісні про кохання, жартівливі та ін. Пісня – це найбільш поширений жанр українського мистецтва, який рекомендовано уважно вивчати та використовувати з метою формування моральних якостей особистості.

Уособлює союз різних видів мистецтв театр. За першооснову театр включає в себе літературу у вигляді п'єси – художнього тексту, призначеного не стільки для читання, скільки для виконання на сцені. Драматургія – особливий рід літератури, вона обов'язково має розвинути конфлікт, драматичну дію, ідеологічну форму тексту. Крім того, театр як видовищне мистецтво, спирається на образотворче мистецтво. Наприклад, у ляльковому театрі, де головною дійовою особою є не жива людина, а її муляж, скульптура набуває домінуючого значення, Чимало для театру значить музика. У таких його різновидах, як опера, балет, оперета, мюзикл, вона стає основним засобом сценічної мови. Тут і конфлікт, і атмосфера людських стосунків і характери, виражаються мовою співу чи танцю. Театр має мету – відтворення життя людського духу на сцені, формує творчу особистість, розкриваючи характер, танцювальні здібності, уміння інтерпретувати тексти, інтонаційність.

Більш тонкий зв'язок з літературою, зі словом спостерігається у сфері інструментальної музики. Симфонії, концерти, здавалося б, ніяк не залежать від літератури, але в той же час, якби не було віршів, поезії, а значить і пісень, – не з'явилося б так багато інструментальних творів. Наприклад, українська народна пісня «Журавель» звучить в симфонії № 2, російська народна пісня «Во поле береза стояла» – в симфонії № 4 П. І. Чайковського. Ці пісні знайомі учням, тому вони з великою цікавістю відслідковують їх (повторне) життя в симфонічному жанрі, спостерігаючи

зв'язок музики з літературою.

Музична програма школярів опирається на зв'язок музики із образотворчим мистецтвом. Малюнок швидше і легше «считується» учнем, ніж літературний текст. Завдяки малюнку розвивається механічна пам'ять. Фарби, відтінки, настрої малюнка допомагають учням розповісти про свої музичні враження, швидше вивчити літературно-пісенний текст. Головна мета використання комплексу поєднання образотворчого мистецтва з іншими видами мистецтв полягає у розвитку художнього мислення, естетичної і моральної свідомості, пізнавальної і творчої активності учнів.

На уроках музичного мистецтва вчитель використовує різні види ігор (пізнавальні, хороводні, інтелектуальні, комп'ютерні, ділові, хороводні). Добираючи ігри вчитель віддає перевагу нерозривності в іграх музики, поезії і танцю. Застосування хореографічних мініатюр, пластичне інтонування часто використовують під час виконання пісні. Грамотне застосування вчителем танцювальних мелодій на музичних заняттях сприятиме усвідомленому сприйняттю музики через її зв'язок з рухом. При проведенні уроків-вистав також звертаємось до простої сюжетної гри. Використання театральних засобів у навчально-виховному процесі формує почуття згуртованості та колективізму, розвиваються творчі здібності учнів.

Формування музичної культури відбувається з дитинства. У першокласників таке знайомство відбувається з теми «Три кити в музиці» – пісня, танець, марш. Систематичну інформацію щодо взаємозв'язку трьох основних видів мистецтва учні, а потім студенти отримують на протязі всього навчання музиці. Розуміння одного з мистецтв, дає змогу глибше зрозуміти інші. В основі цієї теми лежить формування розвитку в учнів відчуття внутрішнього слуху, розуміння основних видів музичного мистецтва.

На музичних заняттях використовуються твори в яких зображено природні явища, пори року. Наприклад, цикл фортепіанних творів П. Чайковського «Пори року», пісня А. Філіпенка «Збирай врожай», а також образи живої природи, які допомагають учням оволодіти природничими дисциплінами.

Міркування про сутність мистецтва і його значення для формування особистості супроводжують історію людства з найдавніших часів. Хоч історія не мистецтво, а наука, але дала музиці дуже багато сюжетів. Наприклад, опера М. Лисенка «Тарас Бульба», опера С. Прокоф'єва «Війна і мир» та ін.

При засвоєнні поняття тривалості звучання в елементарній теорії музики ніяк не обійтися без цікавих арифметичних дій з тривалостями в математиці.

Основою цілеспрямованого та систематичного музично-художнього навчання та виховання учнів в загальноосвітній школі є використання на

уроках музичного мистецтва комплексної взаємодії різних видів мистецтв, яка з одного боку забезпечує повноцінне й усебічне відображення навколишньої дійсності, з іншого – сприяє творчому індивідуальному розвитку особистості.

Як часто різні види мистецтва допомагають нам розповісти про музику. Різні науки роблять нас учасниками тих подій, які описані митцями, а життя дає змогу все це пережити. Сукупність різних видів мистецтва може зробити особистість багатогранною, розвивати її здібності та сили, фантазію та уяву, сприяти виконавсько-артистичним та слухацьким навичкам, формувати уміння, членувати ціле на складові частини (аналіз), учнівську спостережливість та допитливість.

Урок музичного мистецтва, як основна форма навчально-виховного процесу має включати в себе різноманітні види музичної діяльності, адже характерною рисою музики є особлива емоційна атмосфера, де формується творча особистість учня. Проводячи навчально-виховну роботу вчитель музичного мистецтва формує погляди, запити, переконання, смаки учнів, тому він повинен бути високоосвіченою, активно-творчою людиною, добре знати свій предмет, володіти інструментом, голосом, знаннями методики музичного виховання, використовувати міжпредметні зв'язки, любити свій предмет, а головне – дітей. В музичному вихованні має бути співробітництво учнів і вчителя з поетами, композиторами, письменниками, художниками, режисерами.

Використовуючи справжнє співзвуччя мистецтв, творчо мислячий учитель досить швидко переконається, що такий шлях активізує пізнавальну діяльність школярів, надихає учнів на творчість у всіх сферах діяльності, тобто сприяє творчому розвитку особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Національна доктрина розвитку освіти. – Освіта. – 2002. – 24 квітня.
2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 томах / В. О. Сухомлинський. – К. : Дніпро, 1976.
3. Музыкальная энциклопедия / главный редактор Келдыш Ю. В. – М. : Советская энциклопедия, 1976. – Т. 3. – 1102 с.
4. Ильев В. А. Технология театральной педагогики в формировании и реализации замысла школьного урока / В. А. Ильев. – М. : Просвещение, 1993. – 196 с.
5. Олексюк О. М. Музична педагогіка : навчальний посібник / О. М. Олексюк. – К. : КНУК: М, 2006. – 188 с.
6. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1987. – 341 с.
7. Падалка Г. Н. Учитель, музыка, діти / Г. Н. Падалка. – К. : Муз. Україна, 1982. – 144 с.
8. Ростовський О. Я. Взаємозв'язок різних видів мистецтва на уроках музики / О. Я. Ростовський. – К. : Освіта, 1991. – 98 с.